

Párbaj, avagy az intimitás rögzös útján

Ács Margit: *Párbaj*

L'Harmattan Kiadó, 2016

Íme, egy könyv, amelyet jó lenne stílszerűen levélben-levélesszében ismertetni. Ha már írója elbeszélői megoldásként, vagy talán pontosabb így: regényformálási módozatul levélregényként írt meg. Ha már olvasni is ekképpen, levelenként... Persze azonnal és aztán újra megint... Nem mintha nem fogtam volna föl azonnal, mit olvasok, később azonban még külső megfigyelőként is szerettem volna benyomásaimat ellenőrizni. Ha létezik egyáltalán ilyesmi: „külső megfigyelés”. A *Párbaj* műfaja, a levélregény is, fölteszem, ilyen föltevésekre épül: hogy nem megkerülhető a beszélő nézőpontja (s ebből következően „objektív” igazságról csak a legnagyobb óvatossággal nyilatkozhatunk). Álljon itt eme kijelentés igazolására az alábbi versrészlet:

*Más ablak más tájra másképpen tekint le.
S odalent kétlábú rovarként botorkál az elme.*

Botorkál. Fölteszem, hogy a könyv megírásának folyamatában eme tapasztalatnak komoly szerepe lehetett. (Még akkor is, ha jómagam többnyire „valódi” s nem képzelt leveleket írok.) A levél azonban levél. Művelőjének úri kedvteléséül ajándékozza a bensőséges megszólalás lehetőségét. (Ezt erre fölkent ítések sem tudják mindig értékelni.) Ugyanakkor érdekes, hogy manapság az ilyen „élmények” ellenére is mintha divatja támadna a bensőséges hangnak s vele persze e műfajnak is (talán elég, ha Mihail Siskin *Levélregényjére* utalok). Volt ilyen korszaka már a történelemnek: az orosz formalisták iskolájához tartozó Jurij Tinyanov *Irodalmi tény* című munkájában XVII-XVIII. századi felvirágzását, mint általában az irodalmi

műfajokét, a nekik megfelelő s őket igénylő életbeli jelenségek kialakulásával hozza összefüggésbe. Esetünkben a posta infrastruktúrájának kiépülésével. Hogy manapság mi van e „tény” mögött, tudom is, meg nem is. Sejttem, hogy napjaink kommunikációs forradalma és a minden látogat ellenére is jelenlevő igény a megszólalásra. Jobbik esetben a párbeszédre is. Lányi András szerint olyan korban élünk (naturalista hipercivilizációnak nevezi), mely részben a XX. század totális politikai diktatúrájának ellenhatásaként jött létre, s amely az embert a Másiktól való független egyeddé, elszabadult atommá, pusztaszámmá igyekszik redukálni. Erkölcsi lényre felfüggesztésével pusztán természeti lényvé kívánja sajtolni. Manapság eme törekvés totális diktatúráját éljük és szenvedjük. Nem csoda hát, ha egyesekben föltámad az igény a teljes emberi életre s ennek hangot is kívánnak adni. Ha kénytelenségből rövidre zárom eme kis eszmefuttatást, már el is jutottam a személyiség kényes kérdéséhez. Pontosabban a személyközieséghez s ennek is legkézenfekvőbb megjelenéséhez: a párkapcsolatokéhoz. Személy ugyanis napjaink minden állítása és csábítása ellenére sem létezik, nem is létezhet önmagában. Az Én a Másik nélkül. Tőle függök, a vele való párbeszéd létezőm és erkölcsiségem alapja, konfliktusa pedig az én drámám. (Mint ahogy övé a velem való.) Valahogy úgy, ahogy ezt a *Párbaj*nak megjelenítenie is sikerült. A föntiek értelmében tekintem emblematikusnak a művet. S jut eszembe itt mindjárt Eric Berne neve is, Berne-é, aki az emberi játszmák és valamennyiünk sorskönyvének nagy tudója volt. Bevallom, mind-

két könyvét újraolvastam, mielőtt ismertetésembe fogtam volna. Bevallhatom azt is, hogy ennek csak kevés hasznát vettem. Részben azért, mert nagyjából emlékeztem könyveinek legfontosabb kitételeire, legfőképpen azonban azért, mert tudom, hogy egyetlen irodalmi mű sem gyömszölhető bele mégoly jelentős teóriák Prokrusztész-ágyába. Ismeretük azonban a főntiek ellenére is hozzásegíthet az értelmezéshez. (Tapasztalatom szerint inkább csak a magunk megértéséhez – elvégre ez fogalmak nélkül nehezen kivitelezhető.) Ilyen felfogásban utalok most Berne-re. „Kezdetemben a végem.” Berne ezt nagyon jól tudja. Állítja is, hogy az élettapasztalatokkal még nem rendelkező Gyermekek, mint valami párka szövi a Felnőtt sorsát. A *Párbajban* e gyermeki álm (háttérben persze a családi indítással) Paulának az önállóságra törekvő nő, Imrének a másik feltétlen szeretetére pályázó férfi szerepét kínálta. Mondhatnám azt is, hogy követelte tőlük. (Követelte, hiszen drámájuk – kapcsolatuk felmorzsolódása nem légüres térben, hanem az 56-os forradalom utáni évtizedek, a Kádár-rendszer erkölcsi és politikai nyomásainak és dilemmáinak viszonyai között, mondhatnám azt is: állandó lépéskényszerben bontakozik ki.) Ilyen értelemben nagyon is determináltak. De ha a regényt a vége felől közelítem, nem tudom eldönteni, hogy szereplői végül is kudarcot vallottak-e. Bizonyosan nem egymásnak voltak teremtve (éppoly kevésbé, mint a levelek egyikében-másikában emlegetett Störr kapitány és Lizzy, Füst Milán álomalakjai). Kudarcot vallottak, de talán mégse. A játszmák sokaságában házasságuknak tönkre kellett ugyan mennie, mégis ez a kapcsolat volt életük legnagyobb eseménye. Talán még értelme is. S ha most idézni akarnék, bajba kerülnek. E regényben ugyanis minden mozog, s éppen ez a jó benne. Az egyik pillanatban még visszajáról, a következőben már színéről látjuk ugyanazt a jelenséget s egyre inkább a kapcsolat egészét. Mint ahogy a főszereplők is, akik intellektuális bátor-

sággal és kíméletlenséggel igyekeznek házasságuk és sorsuk mérlegét (szinte minden pillanatban újra és újra) fölállítani. Az intellektusnak ez a magas hőfoka és szenvedélye értelmiségi életformára utal, mely itt a párbeszéd (a főszereplők vitái szolgálatába állított levelezés) reflektált voltában mutatkozik. S mert a reflexió nemcsak a másokra, többnyire s egyre inkább önmagukra is irányuló törekvése a házasságoknak, ennek bravúros megjelenítése a szellemi létezés, a mentális lét fennsíkaira helyezi a művet s viszi a „gyanútlan” olvasót. A magaslati helyek e tiszta levegőjében aztán szinte már mindegy is, hogy aktuálisan a szerelemről, a testiségről, a művészetéről, a politikáról, a gyerekevelésről vagy az éppen jelen levő „harmadikról” esik-e szó. Azazhogy mégsem mindegy. Nem egészen. Az intellektuális diskurzusnak itt ugyanis tétje van. Nagyon is. A Konrad Lorenz-i „csípési sorrend”, a párkapcsolaton belüli hierarchia kérdése. De még általánosabban is fogalmazhatnánk – fogalmaznom kell. A történelmileg megbilient egyensúlyú férfi-nő viszony helyreállításának a regénybeli megjelenítés mikéntjét tekintve nagyszabású kísérlete e dráma tétje. Persze véletlenül sem a teóriának ebben az elvont, mondhatnám azt is, vérszegény régiójában. Elvégre a feleknek házasságuk kimeneteléről, egyszerűs mind saját identitásuk megvédéséről a másik felfogásával szemben kell-kellene egyezsége jutniuk. S ez egyáltalán nem kis feladat. Vitájukban, képletesen szólva, mindvégig vér folyik. Paula, ez a férjével szemben tanultságánál fogva kezdetben alárendelt szereplő művészi gyakorlata, festői tevékenysége során szerzi meg azokat a tapasztalatokat, intellektuális készségeket, amelyekkel szellemi kvalitásait tekintve nagyra becsült művészettörténész férjének az egyenrangú vitapartnerévé válhat. Emancipált nő lesz. S itt most talán érdemes a már idézett képletes repülőgép másik ablakához ülnünk. A művészi megjelenítés sajátosságainak az ablakához. Mert a hierarchiabéli vita leginkább

ezen az elméleti terepen folyik. Hogy Paulának festményeivel van-e, lehet-e joga kibeszélni mintegy házasságuk intim részleteit is? Vagy ezek az intimitások művészi alakitás tárgyai, s mint ilyenek már egyenesen az emberi szabadságjogok közé tartoznak? E kérdésfelvetés az olvasó nézőpontjából merőben szónoki – Paula igénybejelentésének jogossága a mindenféle gyámködástől mentes szabad művészi tevékenységre. Az olvasó e véleménye persze az író szándéka szerint való, a művészet szabadságharcának e képe – csakhogy e felfogás itt nem vagy nem elsősorban valamely politikai hatalom vagy társadalmi rend ellenében, hanem a nagybetűs Nőnek egy patriarchális világ és világfelfogás reflexeivel, méghozzá nagyon is kifinomult és szofisztikált érvekkel hadakozó képviselőjével szemben kerül kiélezésre. Paula leveleiben. Másfelől viszont itt vannak Imre levelei is, a férj érvei, aki mindebben felesége elhidegülésének jelét látja. S az ő szenvedése a nagy gyermekkori álom, a Másikkal való misztikus egybeolvadás harmóniájának meghiúsulása láttán. Innen nézve még az is lehet, hogy mindkettőnek igaza van. Az emberi kapcsolatok drámájában igazságra, a teljes igazságra csak törekedni lehet. Nevezhetném megértésnek, méltányosságnak is. Hogy ennek belátása a regény szereplői számára csak házasságuk felbomlása folyamatában születhetett meg, mindkettőjük tragédiája, de legalább ennyire nyeresége is – a megszerzett tapasztalat. Talán nem túlzás azt állítani, hogy egyéniségük kiteljesedése „párbajuknak” köszönhető. Mindezek után már idézhetnék is. Először Imre egyik kései, Paula elköltözése után írt, már békülékeny hangú, a kapcsolat egészét summázó leveléből: „Lóránt a minap azt mondta: csinálhatok én bármit, s csinálhatsz Te is bármit, Te vagy az életem legfontosabb asszonya. S ez igaz. Ha már bizonyítványt kell kiállítani életem legfontosabb emberi kapcsolatáról, tekintettel arra, hogy csak a pillanataim végtelenek és örökkévalóak, az életem azonban nem, ezt a fenti végbi-

zonyítványt elfogadom, és törekedni fogok arra, hogy a továbbiakban ne piszkítsam be.” S ugyanez visszajáról, de hasonló reflektáltsággal, megfigyeléssel és önmegfigyeléssel Paula egy (még) későbbi, Rozikához intézett levelében: „...a mindent elemesztő válasz után, most, hogy számomra Baglyas Imre nincs többé ÉS NEM IS VOLT, a minap is egy szép álmot láttam vele. Vittem a két kitért tenyeremre fektetett testét, mint keresztelőre egy kisbabát, a súlyát nem éreztem, és valahogy egy nagy szekrény polcára helyeztem el lassan, könnyedén. Fehér lepedők, fehér ruhák voltak a szekrényben és az egész jelenet fehéren, ünnepélyesen zajlott le. Nem is értem, hogy maradhatott meg ez után a huszonöt év után ennyi szeretet.” A másik fél kritikája, de szinte az iránta mutatózó elragadtatás hangján. Ennyiben önmaga kritikája is. S ha ehhez még hozzáteszem a regény narrátorának, a klasszikus rezonőr „tárgyilagos”, okosan mérlegelő szerepében mutatkozó későbbi feleségnek e szólammal kapcsolatos megnyilvánulásait is, akkor előttem áll a levélforma választásának nyeresége: a mindenkori igazság dekonstrukciójának és rekonstrukciójának egy nagyszabású regénykoncepció keretében végrehajtott művelete. Pontosabban ennek révén, ennek tükrében a személyközi kapcsolatok dinamikája, drámája és ezekben az igazság sorsa. Elvész, megmarad? Marad belőle valami? Végző tanulsága az olvasó vérmérséklete szerint – tárgyi bizonyítékként mindössze pár megsemmisítésre ítélt levél. „Kis kupac. És mennyi pocskba ment idő és szenvedés!” De ez utóbbit éppoly fenntartással és kritikával kell fogadnunk, mint a korábbiakat: a különálló szólamokba tördelt kijelentések önmagában vett igazságértékét. Egy csöpp fenntartást azonban magannak külön is igényelnék. Nem a regénnyel, csupán borítószövegének egy mondatával kapcsolatban. E szerint a szereplők története „példa arra, hogy sem a nők, sem a férfiak nem szoktak még hozzá mindahhoz a változáshoz, amit az emancipáció a jogi kerete-

ken, a közéleti megvalósuláson túl az egyes ember számára a párkapcsolatok érzelmi mélyrétegeiben jelent: ahhoz, hogy a Nő a Férfi versenytársává vált az egykor gyámolításra szoruló, avagy készségesen szolgáló oldalbordából". Minden szavával egyetértek, de ezzel a „méggel” nem tudok mit kezdeni. Ellentmond az összes többinek. Ha versenytársává vált, akkor az is marad. Nem tudok elképzelni olyan

kort, amely nélkülözhetné az emberi kapcsolatok e feszültségekkel terhes dinamikáját – nélküle, úgy tűnik, rend, harmónia nem is lehetséges. Ahogy ezt maga a regény meg is mutatja. Ezek után mit mondhatnék még? Legföljebb annyit: öröm ismételtlen is kézbe venni, mindvégig nagy élvezettel olvastam. Kimagasló értéknek tartom. Ha levelet írnék, szívből gratulálhatnék is hozzá írójának.

Suhai Pál

T. Szabó László: Cím nélkül (frottázs, 2016)

SUHAI PÁL (1945) nyugdíjas tanár.